

PEREGRYNACJE WYKSZTAŁCONEGO EUROPEJCZYKA

Ochrona prawna zabytków jest oparta na gąszczu przepisów o rozmaitej randze; poczynając od konwencji międzynarodowych, przez regionalne (europejskie), po przepisy krajowe. Dobór obiektów podlegających ochronie odpowiada coraz bardziej sformalizowanym kryteriom. Można poczynić przy tym założenie, że tworzenie katalogu obiektów chronionych jest (powinno być) najlepszą referencją, aby je odwiedzać.

Od starożytności mamy wszak do czynienia ze wskazywaniem miejsc, których uroda, niezwykłość, kunszt budowlany itp. kazały łączyć je w postać katalogu. Było to swego rodzaju zalecenie, aby miejsca te odwiedzać. Już w epoce hellenistycznej dość powszechnie akceptowano „siedem cudów świata”. Były to: piramida Cheopsa 2560 p.n.e. wiszące ogrody Semiramidy w Babilonie 600 p.n.e. świątynia Artemidy w Efezie 550 p.n.e. posąg Zeusa w Olimpii 435 p.n.e. mauzoleum w Halikarasi 351 p.n.e. zniszczone w 1494 n.e. w wyniku trzęsienia ziemi, Kolos Rodyjski 292-280 p.n.e. latarnia morska na Faros III wiek p.n.e.

Oczywiście katalog ten wielokrotnie się zmieniał. Dzieła bowiem upadały w wyniku wojen i przyczyn przyrodniczych. Innym katalogiem posługiwało się średniowiecze, a jeszcze innym doba nowożytna. Dzisiaj jest to przedmiot twardego sporu podszycy aspekt biznesowy. Odwiedzanie starych i nowych cudów wyznacza kierunki peregrynacji i jest źródłem zysku. Współczesne destynacje to: budynek opery w Sydney, tunel pod kanałem La Manche, Międzynarodowy Port Lotniczy, Kansai w Japonii, Wielka Tama w Asuanie, budynek Sears Tower, Centrum Lotów Kosmicznych im. Johna F. Kennedy’ego.

Bez większego ryzyka stwierdzić można, że pierwszym przewodnikiem turystyki kwalifikowanej jest dzieło Pauzanasza, pt. „Wędrówka po Helladzie” (Periegesis tes Hellados) napisane w latach 160-180. Obok opisu przedmiotów, zwykle wspaniałych rzeźb i budynków, dowiadujemy się w nim o adekwatnych dla miejsca mitach, legendach, cudownych zdarzeniach, świętach itp. Nie jest to zмумifikowana kultura materialna. Bezwzględnie aktualnie i modnie brzmią w związku z tym słowa E. Meyera: „Bez Pauzanasza błakalibyśmy się po dzisiejszej Grecji, jak po jakimś muzeum, którego starożytne zabytki byłyby po części nieme lub tylko niewiele mogłyby powiedzieć. Nie wiedzielibyśmy

przecież często, co to za zabytki, jakie bóstwo było czczone w tej lub innej świątyni, jakie przeznaczenie miała ta lub inna budowla, jak w starożytności nazywało się miejsce, którego zabytki odsłania nam archeologia” [Pausanias, Beschreibung Griechenlands. Zurich, Stuttgart 1954, s.10. Cytuję za: M. Podbielski, Wstęp, w: Pauzaniasz, Wędrowki po Helladzie, Warszawa 1989, s. 5]. Biorąc do rąk dzieło Pauzaniusza dochodzimy do wniosku, że spełnia ono znaczną część założeń nowocześnie koncipowanej turystyki kulturowej, która koncentruje się na przedmiotach i aktywnym ich kontekście. Ten autor mówi nam, co należy podziwiać, co tam się dzieje, gdzie możemy dobrze zjeść i którądy ruszyć w dalszą drogę. Sieć wskazanych miejsc odbija moralny przymus, aby je odwiedzać i chronić, gdyż są piękne, stare, ważne, i „nasze”!

Z punktu widzenia prawnej ochrony przedmiotu (zabytkowego?), na myśl przychodzi Kodeks Hammurabiego, gdzie czytamy: „Jeśli człowiek [...] prawa, które określiłem unieważni, słowa moje [tj. Hammurabiego] przeinaczy, zamiarom moim przeciwstawi się, imię moje zatrze, imię swoje napisze”, tu następuje długa lista przekleństw, za którymi stoją najpotężniejsi bogowie [Kodeks Hammurabiego prf. 282, tłumaczył M. Stępień, Warszawa 1996]. Jest to kwestia pewnej „samoochrony” steli. Oczywiście nie ze względu na zabytkową wartość w momencie jej wystawiania, lecz powagę króla i prawa, jakie ustanawiał. Nikt bowiem nie powinien twierdzić, że prawo nie jest mu znane. Inaczej zapewne ten napis brzmi, kiedy czytamy go w Luwrze. Ale ostatecznie ochrona tego zabytku wydaje się tam również zagwarantowana boską mocą.

Problem ochrony dóbr kultury widoczny jest w rzymskim ustawodawstwie doby dominatu. Ustawodawstwo cesarskie uwikłane w bieżącą politykę nacechowaną konfliktem chrześcijan z poganami jednoznacznie zdradza wolę cesarza, aby nie niszczyć cennych przedmiotów odchodzącego świata starych kultów. Teodozjusz Wielki (379-395) aczkolwiek systematycznie zabiegał o zatarcie istniejących form pogaństwa i wspierał Kościół katolicki, nie akceptował niszczenia tych przestrzeni architektonicznych i dzieł sztuki, które przez tradycję wpisane zostały do pejzażu miast. Ich sakralne funkcje należało jednak redefiniować.

W 381 r. wydano edykt piętnujący jako świętokradztwo udział zarówno w dzień, jak i w nocy w zakazanych obrządkach wróżebnych (CTh XVI 10,7). Zakazano jednocześnie używania do tych celów istniejących świątyń pogańskich lub ołtarzy. W roku następnym świątynie i ich skarby uznano za własność państwa (CTh XVI 10,8). Można sądzić, że w taki sposób wzmocniono przede wszystkim budżet Imperium, ale jednocześnie państwo przejęło odpowiedzialność za majątek nieruchomy i troszczyło się o zachowanie tej substancji. O desakralizacji miejsc

i przedmiotów stanowi stosunek do przejętych posągów, które udostępniano jako dzieła sztuki, a nie przedmioty kultu. Konsekwentnie rozszerzano te działania w 392 roku, kiedy cesarz wydał edykt, w którym jednoznacznie określono adresatów, przedmiot regulacji i oczywiście sankcje za jego naruszenie: „Nikt, z jakiegokolwiek stanu, stanowiska i godności, niskiej czy wysokiej, bogaty czy biedny, w żadnym miejscu ani żadnym mieście nie będzie składać godziwej [tj. akceptowanej przez prawo] ofiary, pozbawionym czucia wyobrażeniom [...]. Każdy, kto w swej głupocie ujawnia trwogę przed tym, co sam uczynił [...] będzie ukarany konfiskatą majątku, w którym oddawał się podobnym zabobonom (CTh XVI 10,12)”. Ani jednym słowem nie mówi się jednak o potrzebie zniszczenia idoli, zwłaszcza kiedy były piękne. Były bowiem dziedzictwem minionych pokoleń.

Dzisiaj dziedzictwo kulturowe (*cultural heritage/patrimoine culturel*) jest pojęciem, które obejmuje coraz szerszy zakres zagadnień. Punktem orientacyjnym jest akt założycielski UNESCO, w którym czytamy, że jednym z celów Organizacji jest ochrona „spuścizny książek, dzieł sztuki, zabytków historii i nauki (...)”. Działalność UNESCO w tej dziedzinie przejawiała się w różnych formach. Obecnie dziedzictwo kulturowe wg aktów UNESCO dzieli się na dziedzictwo materialne, na które składają się zabytki nieruchome (w tym Światowe Dziedzictwo) i ruchome oraz dziedzictwo niematerialne, przekazywane przede wszystkim za pomocą przekazu ustnego i tradycji. Zabytki piśmiennictwa są przedmiotem działań w ramach programu „Pamięć świata”. W ciągu dziesięcioleci powstało szereg aktów normatywnych - konwencji i rekomendacji - mających na celu wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturalnego na szczeblu krajowym i w ramach współpracy państw. Organizacja ma w swym dorobku wiele akcji ratowania zabytków. [oficjalna strona: www.unesco.pl]

Pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego jest uważane za ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, środek poszukiwania dróg porozumienia w regionach dotkniętych konfliktami na tle etnicznym lub religijnym oraz za wyraz różnorodności kulturowej krajów i regionów świata. Trzeba przypomnieć, że UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury) powstało 16 listopada 1945. Koncept polityczny wyrastał z doświadczenia II wojny światowej i był nakierowany od początku na kształtowanie pokoju między państwami i narodami, między innymi przez przypominanie o ich wspólnym dziedzictwie kulturowym.

UNESCO do dzisiaj podejmuje **działania służące rozwojowi międzynarodowej współpracy kulturalnej, oświatowej oraz naukowej**. Tworząc standardy współpracy poprzez ustanawianie prawa międzynarodowego

w wymienionych dziedzinach oraz mobilizując społeczność międzynarodową dla wspólnych działań. Wyrastając w kręgu euro-amerykańskim UNESCO wkracza coraz intensywniej na płaszczyznę społeczności lokalnych, aby **mobilizować je dla idei ochrony ich dziedzictwa kulturowego i naturalnego**. Służą temu liczne programy, stymulujące międzynarodową współpracę. Konwencja Haska oraz Konwencja o Ochronie Światowego Dziedzictwa są podstawowymi instrumentami, kształtującymi politykę poszczególnych państw w zakresie dziedzictwa kulturowego. Najbardziej znanym wynikiem działań UNESCO jest Lista Światowego Dziedzictwa.

„Miejsca wpisane na **Listę Światowego Dziedzictwa** stanowią wspólne dobro ludzkości. Wyróżnia je „najwyższa powszechna wartość” uznana w rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r. dotyczącej Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego. Warunkiem wpisu zabytku na Listę Światowego Dziedzictwa jest spełnienie jednego lub kilku **kryteriów** stanowiących o jego wyjątkowości w skali światowej. Miejsca zaliczone w poczet Światowego Dziedzictwa muszą odpowiadać wymogom autentyczności i integralności, określonym w „Wytycznych operacyjnych” (**Operational Guidelines**) do Konwencji UNESCO. W 2002 roku Komitet Światowego Dziedzictwa przyjął nowe reguły tworzenia Listy.

Obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa znajduje się 878 miejsc w 145 krajach: 679 obiektów kulturalnych, 174 naturalne i 25 o charakterze mieszanym kulturalno-przyrodniczym. Na Listę Dziedzictwa Zagrożonego wpisanych jest obecnie 30 miejsc.”[WWW.unesco.pl]. W 2003 roku UNESCO przyjęła konwencję o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturalnego ludzkości, m. in. śpiewów, tańców, świąt i obrzędów.

O polityce UNESCO świadczą nowe obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa Obradujący w Quebecu (2-10 lipca 2008) Komitet Światowego Dziedzictwa zdecydował o wpisaniu 27 nowych obiektów na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO: 19 kulturalnych i 8 naturalnych. Podjął także decyzję o pozostawieniu na niej Drezdeńskiej Doliny Łaby, od 2006 r. zagrożonej usunięciem z Listy ze względu na planowaną budowę czteropasmowego mostu, który miałby przebiegać przez sam środek Doliny. Obiekt postanowiono pozostawić na Liście w wyniku zapewnień strony niemieckiej o wstrzymaniu inwestycji i podjęciu wysiłków dla naprawy wyrządzonych już szkód w krajobrazie Doliny.

NOWE OBIEKTY NATURALNE WPISANE NA LISTĘ:

- **Park Narodowy Góry Sanqingshan** (Chiny),
- **Laguny Nowej Kaledonii: różnorodność raf koralowych i związanych z nimi ekosystemów** (Francja),
- **wulkaniczna wyspa Surtsey** (Islandia),
- **Archipelag Sokotra** (Jemen),
- **klify w Joggins w Nowej Szkocji na wschodzie Kanady, ze skamielinami sprzed 300 mln lat** (Kanada),
- **Sary-Arka: step i jeziora północnego Kazachstanu** (Kazachstan),
- **rezerwat biosfery motyli królewskich** (Meksyk),
- **Szwajcarska platforma tektoniczna Sardona** (Szwajcaria).

NOWE OBIEKTY KULTURALNE WPISANE NA LISTĘ:

- **Stanowisko archeologiczne Al-Hijr (Madâin Sâlih)** (Arabia Saudyjska),
- **gliniane domy obronne (tulou) w prowincji Fujian** (Chiny),
- **Równina Starego Gradu** (Chorwacja),
- **12 budowli obronnych w różnych regionach Francji i w Nowej Kaledonii, będących dziełem Sébastiena Vaubana** (Francja),
- **ormiańskie klasztory obronne w Iranie** (Islamska Republika Iranu),
- **Święte miejsca wyznawców bahaizmu w Hajfie i Zachodniej Galilei** (Izrael),
- **Świątynia Preah Vihear** (Kambodża),
- **święte gaje kaya ludu Mijikenda** (Kenia),
- **historyczne centrum miasta Camagüey** (Kuba),
- **historyczne miasta w Cieśninie Malakka: Melaka i George Town** (Malezja),
- **Miasto obronne San Miguel i sanktuarium Jezusa Nazareńskiego w Atotonilco** (Meksyk),
- **Modernistyczne osiedla mieszkaniowe w Berlinie** (Niemcy),
- **stanowisko archeologiczne pierwotnych pól uprawnych sprzed 6500 lat** (Papua Nowa Gwinea),
- **krajobraz kulturowy góry Le Morne będący symbolem oporu niewolników** (Republika Mauritiusa),
- **Historyczne centrum San Marino wraz z Górą Titano** (San Marino),
- **Drewniane kościoły i cerkwie w słowackiej części regionu Karpat** (Słowacja),
- **linia kolejowa w Alpach Retyckich wraz z krajobrazem kulturowym Albula/Bernina** (Szwajcaria/Włochy),
- **Mantua i Sabbioneta** (Włochy),
- **posiadłość wodza Mata** (Vanuatu).

ROZSZERZENIA:

- **Historyczne centra miast Berat i Gjirokastra (Dzirokastra)** w południowej Albanii. Rozszerzenie wpisu miasta Gjirokastra z 2005 r. (Albania)
- **Jaskinia Altamiry i sztuka jaskiniowa z okresu paleolitu w Północnej Hiszpanii.** Rozszerzenie wpisu Jaskini Altamiry z 1985 r. (Hiszpania).
- **Koleje górskie w Indiach.** Następne z serii rozszerzeń wpisów z 1999 i 2005 r., obejmuje zbudowaną w XIX w. **linię kolejową Kalka Shimla** o długości 96 km, która zapewniła łączność ze światem położonemu wysoko w górach miastu Shimla (Indie).
- **Mur Antoninusa w Szkocji (Wielka Brytania).** Rozszerzenie wpisu Granic Cesarstwa Rzymskiego z 2005 r. (Wielka Brytania/Niemcy).

Polski Komitet ds UNESCO powstał jako odrębna instytucja w 1956. Postawił przed sobą zadanie, aby chronić pokój poprzez budowanie współpracy międzynarodowej w dziedzinie edukacji, nauki, kultury, informacji i komunikacji. Polski Komitet UNESCO jest organem doradczym Rady Ministrów. W jego skład wchodzi przedstawiciele instytucji rządowych współpracujących z UNESCO, których kompetencje pokrywają się z głównymi polami działalności Organizacji oraz osoby reprezentujące środowiska naukowe i twórcze. Przy Komitecie działają komisje problemowe: do spraw edukacji, nauk ścisłych, kultury, informacji, nauk społecznych. **Najbliższym partnerem w strukturach rządowych jest**, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej. W dziedzinie kultury działania komitetu koncentrują się na programie Światowego Dziedzictwa, zagadnieniach związanych z dziedzictwem niematerialnym, ochroną różnorodności kulturowej i dialogu między cywilizacjami.

W portalu internetowym UNESCO dostępna jest **baza obowiązujących w różnych krajach świata dokumentów prawnych** dotyczących ochrony, sprzedaży, wywozu obiektów kultury. Każdy dokument dostępny jest w języku oryginału, a także w oficjalnym tłumaczeniu na język angielski. Aktualnie baza zawiera 757 dokumentów ze 113 krajów członkowskich UNESCO, stanowiąc cenne narzędzie walki z grabieżą, nielegalnym handlem oraz importem i eksportem dzieł sztuki na świecie.

Zgromadzone w jednym miejscu dokumenty prawne krajów członkowskich UNESCO w dziedzinie ochrony dóbr kultury, stanowiąc cenne i łatwo dostępne źródło informacji, przydatnej instytucjom odpowiedzialnym za tę dziedzinę, prawnikom, służbom celnym, galeriom sztuki, a także jej prywatnym kolekcjonerom. Szybki wgląd w obowiązujące w danym kraju przepisy prawa umożliwią uczciwym

kolekcjonerom łatwą weryfikację stanu prawnego dzieła sztuki, które zamierzają nabyć. Jednocześnie osobom dokonującym nielegalnych transakcji trudniej będzie tłumaczyć się niezajomością obowiązującego prawa. Projekt biblioteki regulacji prawnych w dziedzinie ochrony obiektów kultury został zainicjowany i zrealizowany przez UNESCO, a sfinansowany całkowicie przez USA.

Pojawianie się nowych inicjatyw ustawodawczych nie narusza starych kryteriów dotyczących identyfikacji dziedzictwa kulturowego:

1. Obiekt wpisany jest w uznaniu dla geniuszu twórczego.
2. Obiekt jest świadectwem szczególnej wymiany wartości w danej epoce lub kręgu kulturowym, mającej wpływ na rozwój architektury lub technologii, powstanie wybitnych dzieł sztuki, planowanie miast lub kształtowanie krajobrazu.
3. Obiekt stanowi unikalne (lub co najmniej wyjątkowe) świadectwo danej kultury lub cywilizacji żywej bądź wymarłej.
4. Obiekt stanowi wybitny przykład budowli lub zespołu architektonicznego czy technologicznego lub krajobrazu i ilustruje ważny(e) okres(y) w historii ludzkości.
5. Obiekt jest wybitnym przykładem tradycyjnych osiedli ludzkich lub sposobów zagospodarowania terenu, właściwych danej kulturze lub kulturom, zagrożonym nieodwracalnymi zmianami.
6. Obiekt jest bezpośrednio lub materialnie związany z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami lub dziełami artystycznymi i literackimi o znaczeniu uniwersalnym

Warunkiem niezbędnym, ściśle zintegrowanym z powyższymi kryteriami, jest ponadto wymóg wysokiego stopnia autentyczności materii zabytkowej stanowiącej przedmiot propozycji.

Od 1992 roku, szczególny rodzaj dziedzictwa kulturowego, stanowiący wyraz współzależności między człowiekiem i jego naturalnym otoczeniem, został ochrzczony mianem krajobrazu kulturowego.

Kierując się tymi zasadami powstała w Polsce Liga Polskich Miast i Miejsc UNESCO.

Celem Lokalnej Organizacji Turystycznej jest realizacja następujących zadań:

1. podejmowanie wspólnych przedsięwzięć promocyjnych w kraju i zagranicą,
2. gromadzenie i udostępnianie informacji turystycznych o miastach i miejscach wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
3. współpraca z krajowymi i zagranicznymi organizacjami turystycznymi,

- w tym w szczególności z Polską Organizacją Turystyczną oraz regionalnymi i lokalnymi organizacjami turystycznymi,
4. prowadzenie wspólnych działań edukacyjnych,
 5. pozyskiwanie funduszy na rewitalizację, ochronę i promocję turystyczną miast i miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Można powiedzieć, że przyjęta definicja doprowadziła samoczynnie do skonstruowania związku miast i miejsc, które układają się w pewną sieć. Jest ona skoncentrowana na Śląsku i w Małopolsce. Poza tym obszarem pozostaje Toruń i Białowieża. Oczywiście w związku występuje zasada dobrowolności. Oczywiście jest też dysproporcja między znaczeniem oraz sławą poszczególnych ośrodków. Mimo że są one dość powszechnie znane, a z pewnością dobrze znane w środowisku zajmującym się turystyką profesjonalnie, nie będzie od rzeczy przytoczyć tę listę ze wskazaniem kryteriów kwalifikacyjnych. Z wyjątkiem Białowieży, która sklasyfikowana jest jako chronione dobro natury, inne obiekty wypełniają wymogi chronionych dóbr kultury. Miasta i miejsca podają tutaj wg kryterium chronologicznego, tak jak wprowadzono je od 1978 do 2006 r. na Listę UNESCO. Jest to łącznie 13 miast i miejsc. Liczba ta jest porównywalna z katalogiem właściwym dla Portugalii, jest niemal dwukrotnie mniejsza od katalogu Niemców i Brytyjczyków, trzykrotnie mniejsza od katalogu Włochów. Z pewnym zdziwieniem musiałem jednak skonstatować liczbę 17 miejsc wpisanych na Listę UNESCO z Grecji. Te proporcje mówią same za siebie. W Polsce mamy niezły kapitał dóbr kultury, który nie przynosi zapewne takich dochodów, jak w innych krajach. Uwarunkowania aspektu biznesowego wymagają odrębnego studium, przyjęcia strategii, która dalece jest zawiśła od polityki państwa.

Jak zaznaczyłem w poniższym katalogu przyjmuję zasadę chronologiczną, wg lat wpisania na Listę. Oczywiście do pomyślenia jest pewna hierarchizacja wg chronologii powstania lub przegląd ze względu na położenie geograficzne. Możliwe są także inne systemy. Dokonując najkrótszej z możliwych charakterystyki, staram się zachować pewien schemat, jaki odnalazłem na stronach [www. Ligi Polskich Miast i miejsc UNESCO](http://www.liga-unesco.pl). [www.liga-unesco.pl], gdyż starano się tam wskazać na główne, i można powiedzieć, formalne kryteria decydujące o uznaniu wagi kolejnych miast i obiektów dla dziedzictwa kultury światowej. Poszczególne „szkice” powinny ulec poważnej rewizji ze względu na aspekt historyczny, znaczenie z punktu widzenia sztuki, itp. (Bardzo ograniczoną bibliografię, która mogłaby prowadzić do tego celu podaję na końcu). Najmniej wątpliwości wzbudziły we mnie argumenty dotyczące walorów krajobrazu naturalnego.

1. HISTORYCZNY ZESPÓŁ URBANISTYCZNY I ARCHITEKTONICZNY MIASTA KRAKOWA

Wpisany na Listę UNESCO w 1978 r. Przedmiotem ochrony prawnej jest wzgórze Wawel z zamkiem królewskim i katedrą, miasto średniowieczne w obrębie murów obronnych, dzielnica Kazimierz.

Kraków to średniowieczna metropolia położona na starej trasie kupieckiej, łączącej Europę Zachodnią i Wschodnią po północnej stronie Sudetów i Karpat, przebiegającej od strony Wrocławia poprzez Lwów, aż do Kijowa. Stare Miasto leżące u stóp wzgórza Wawel, posiada największy średniowieczny rynek w Europie oraz zachowaną w doskonałym stanie substancję architektoniczną, która reprezentuje wszystkie epoki i style. Do najwspanialszych przykładów należy gotycki Kościół Mariacki z ołtarzem wykonanym przez Witta Stwosza. Historyczny zespół urbanistyczny i architektoniczny miasta Krakowa to niewątpliwie jeden z najwspanialszych kompleksów urbanistycznych w tej części Europy. Szczególną wartość historyczną i artystyczną zachowuje Zamek Królewski na Wawelu. Na jego kształcie szczególne piętno odcisnęła sztuka Renesansu włoskiego, która mieszając się często z wpływami rodzimej twórczości, stworzyła wyjątkowo ciekawą mieszankę stylów „wschodnich” i „zachodnich”, stanowiącą niejednokrotnie wzorzec dla innych miast europejskich. Kraków chlubi się Uniwersytetem Jagiellońskim założonym w 1364 r. To wszystko składa się na unikalny w swym rodzaju zespół zabytkowy, cechujący się wysokim stopniem autentyczności i oryginalności i stanowiący wyjątkowe dziedzictwo minionych wieków.

2. KOPALNIA SOLI W WIELICZCE WPISANA NA LISTĘ UNESCO W 1978 R.

Szczególnej ochronie prawnej podlegają Kopalnie Soli „Wieliczka-Bochnia” oraz Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce

Kopalnia soli w Wieliczce to jedyny obiekt górniczy na świecie czynny bezustannie od XIII wieku do dnia dzisiejszego. Na przestrzeni wieków wydobyto tam prawie 7,5 mln m³ soli, a wyrobiska stanowią labirynt korytarzy i „komnat” na 9 poziomach głównych, leżących na głębokości od 63 do 327 metrów. W północno - wschodniej części złoża, w rezultacie zmian tektonicznych, powstał unikalny zespół szczelin i pustek, w których systematycznie krążąca nasycona solanka ulegała krystalizacji, budując, tzw. Groty Kryształowe. Tym

samym cechuje je „wyjątkowa i powszechna wartość”, bowiem stanowią one osobliwość przyrodniczą na skalę całego świata. Kopalnia soli w Wieliczce, dzięki swojej blisko 700-letniej działalności, a także bogatej kolekcji świetnie zakonserwowanych autentycznych narzędzi oraz instalacji zabezpieczających, odwadniających i wentylacyjnych, stanowi unikalny w skali Europy zapis rozwoju technik i metod wydobywczych w poszczególnych epokach historycznych. Jest doskonałym wyrazem harmonijnej współzależności człowieka ze specyficznym środowiskiem naturalnym, warunkującym wykształcenie się oryginalnych praktyk eksploatacyjnych, które odegrały istotną rolę w rozwoju światowego przemysłu, w okresie poprzedzającym wynalezienie maszyny parowej. Wreszcie, stanowi źródło kompleksowo udokumentowanego dynamicznego rozwoju ruchu turystycznego, praktykowanego powszechnie od początków XV wieku.

3. TERENY BYŁYCH OBOZÓW ZAGŁADY AUSCHWITZ-BIRKENU WPISANE NA LISTĘ UNESCO W 1979 R.

Przedmiotem szczególnej ochrony prawnej jest *obóz Auschwitz I* - założony przez hitlerowców w 1940 oraz *obóz Auschwitz II - Birkenau* wzniesiony rok później na terenie pobliskiej wsi Brzezinka. Ku pamięci i przestrodze zachowano budynki murowane i drewniane, krematoria i ścianę śmierci. Mają przypominać o planowej działalności zmierzającej do zagłady wytypowanych przez hitlerizm narodów. Pierwsza masowa eksterminacja dotknęła Żydów. Są to miejsca pamięci i przestrogi przed ksenofobią, fanatyzmem, skrajnym nacjonalizmem i rasizmem.

4. BIAŁOWIESKI PARK NARODOWY WPISANY NA LISTĘ UNESCO W 1979 R.

Białowieski Park Narodowy jest najstarszym i najcenniejszym parkiem narodowym w Polsce. Podlega on ochronie już od 1921 roku, znany wówczas jako Leśnictwo „Rezerwat”, a status parku otrzymał w roku 1932. W 1992 został on połączony z obszarem o podobnym charakterze, znajdującym się na terytorium białoruskiego parku narodowego „Bieławieżskaja Puszcza” (5.500 ha). W ten sposób tworzy on zarazem - jedyne w Polsce, a 13-ste na świecie - transgraniczne dobro natury o wyjątkowej i uniwersalnej wartości dla całej ludzkości.

Są to bezcenne lasy pochodzenia naturalnego, o złożonej strukturze przestrzennej, powstałe bez bezpośredniej ingerencji człowieka w ich różnorodność. Drzewostan Puszczy reprezentuje wszystkie typy lasów niżowych, a specyficzne uwarunkowania przyrodnicze oraz słaby procent przekształceń ekosystemów przez działalność ludzką, zapewniły przetrwanie licznym gatunkom, często zagrożonych wyginięciem, roślin, grzybów i zwierząt. Z tych ostatnich, na szczególną uwagę zasługują liczne relikty - zanikające lub już wymarłe na znacznych obszarach naszego kontynentu, wśród których dominuje największe zwierzę Europy - żubr - najważniejszy symbol nie tylko Parku, ale i całej Puszczy, dla którego miejsce to stało się głównym ośrodkiem restytucyjnym.

5. HISTORYCZNE CENTRUM MIASTA WARSZAWY WPISANE NA LISTĘ UNESCO W 1980 R.

Stare i Nowe Miasto Warszawy, objęte ścisłą ochroną konserwatorską UNESCO jest szczególnym przykładem układu urbanistycznego kształtowanego dynamicznie od średniowiecza do końca XX wieku. Komisja UNESCO brała pod uwagę, iż Starówka, mimo jej zniszczenia w 85% podczas II wojny światowej, stanowi wybitny przykład „wiernej rekonstrukcji z zachowaniem oryginalnych fragmentów zabudowy”. Osiągnięcie to stało się źródłem inspiracji dla wielu krajów świata, w dziedzinie rewaloryzacji dziedzictwa ośrodków miejskich. W decyzji tej uwidocznił się również aspekt polityki historycznej, aby ukazywać determinację Polaków, których stolicę skazano na planowe zniszczenie.

6. STARE MIASTO W ZAMOŚCIU WPISANE NA LISTĘ UNESCO W 1992 R.

Zamość jest rzadkim przykładem niemal całkowicie zachowanego miasta renesansowego, wzniesionego na tzw. „surowym korzeniu”, w oparciu o włoskie teorie „miasta idealnego”. To zarazem jedyny tego rodzaju przykład miasta prywatnego, ufundowanego w 1580 roku przez kanclerza Jana Zamoyskiego i rozplanowanego na szlaku handlowym łączącym zachodnią i północną Europę z Morzem Czarnym. Ta wybitna urbanistyczna konstrukcja będąca wyrazem twórczego geniuszu człowieka odcisnęła znamienne piętno w rozwoju architektury i na płaszczyźnie planowania przestrzennego miast, nie tylko w Polsce, ale także w całej Europie Środkowej.

7. TORUŃ (ZESPÓŁ URBANISTYCZNY I ARCHITEKTONICZNY DWÓCH MIAST ŚREDNIOWIECZNYCH I ZAMKU KRZYŻACKIEGO W TORUNIU).

Wpisany został na Listę UNESCO w 1997 r. Za przedmiot spuścizny pokoleniowej o wyjątkowej wartości uznano unikatowy, niemal niezmieniony w swojej formie, XIII-wieczny układ przestrzenny Starego i Nowego Miasta łącznie z niespotykanymi nigdzie indziej zróżnicowanymi typami budowli, reprezentującymi przede wszystkim styl gotycki o wysokim procencie średniowiecznej substancji architektonicznej, przysłoniętej jedynie w pewnych przypadkach późniejszymi nawarstwieniami - renesansowymi, barokowymi, klasycystycznymi, czy neohistorycznymi. Na ich wznoszenie i utrzymywanie niewątpliwie wpływ miała zamożność miasta, będąca głównie rezultatem rozwoju handlu, ale również wyrażająca się w bogatej twórczości najznakomitszych budowniczych i artystów z całego świata. W Toruniu zachował się największy w Europie Północno-Wschodniej zespół gotyckich budowli mieszkalnych i gospodarczych. Wiele z nich stało się pierwowzorem dla nowych oryginalnych typów konstrukcji budowlanych oraz inspiracją dla rozwoju budownictwa mieszkaniowego w późniejszych miastach, zakładanych zarówno w obrębie regionu, ale też na obszarach państw ościennych.

8. ZAMEK KRZYŻACKI W MALBORKU WPISANY ZOSTAŁ NA LISTĘ UNESCO W 1997 R.

Zamek malborski jest najciekawszym i najwspanialszym przykładem średniowiecznej architektury obronnej. w Europie. Budowę tej skomplikowanej struktury urbanistycznej rozpoczęto w 1247 roku. Jest to kompleks ceglanych budowli składający się z trzech części: (1) Zamek Wysoki z salą kapitulną, skarbcem, refektarzem, kapitularem i kaplicą NMP, (2) Zamek Średni (koniec XIII w.), z pałacem wielkiego mistrza, wielkim refektarzem, kaplicą św. Bartłomieja, (3) Zamek Niski (przedzamcze, XIV w.), z arsenałem, ludwisarnią i kościołem św. Wawrzyńca.

9. KALWARIA ZEBRZYDOWSKA - ZESPÓŁ ARCHITEKTONICZNO-PARKOWY I PARK KRAJOBRAZOWO-PIELGRZYMKOWY

Na ścisłą strefę ochrony składają się 44 nieruchomości, wkomponowane w historycznie ukształtowany krajobraz, harmonizujący z naturalnym otoczeniem. Opiekę nad nieruchomością sprawuje Klasztor Bernardynów. Kompleks wpisany został na Listę UNESCO w 1999 roku.

Zespół architektoniczno-parkowy i park krajobrazowo-pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej, zwany jest potocznie krajobrazem Jeruzalem. Jest to wynik polskich zainteresowań Bliskim Wschodem i Jerozolimą w XVI i XVII w. Na podstawie tych zainteresowań starano się odzwierciedlić układ przestrzenny Jerozolimy. Można powiedzieć, że to co dzisiaj występuje jako odrębna kategoria w turystyce, tzn. turystyka pielgrzymkowa znajduje swą procedencję w podwójnym wymiarze - podróżach elity do Ziemi Świętej i podróżach szerokich mas do Kalwarii Zebrzydowskiej. Lokalność kultury polskiej miesza się tutaj z najbardziej uniwersalnymi odniesieniami. Góra Lanckorońska jest Górą Oliwną, Góra Żar - Golgotą, a Góra Syjon i Maria zostały zaadaptowane w krajobrazie jako dwa niewielkie wzniesienia znajdujące się we wnętrzu układu dróg kalwaryjskich. W tych warunkach doroczna inscenizacja drogi krzyżowej i śmierci Jezusa na krzyżu jest z jednej strony autentycznym przejawem religijności tysięcy ludzi. Z drugiej strony stanowi kulturowy relikwiarz będący przedmiotem zainteresowania turystów. Doba Reformacji końca XVI wieku przyczyniła się do rozkwitu w wielu krajach europejskich idei kształtowania krajobrazu wg koncepcji Drogi Krzyżowej Jezusa. Krajobraz Kalwarii Zebrzydowskiej jest jednym z najwybitniejszych przykładów tego wielkoskalowego przedsięwzięcia, będącego wyrazem idealnej symbiozy naturalnego piękna z duchowymi przesłankami i wykreowanego zgodnie z barokowymi założeniami projektowania przestrzeni parkowych.

10. KOŚCIOŁY POKOJU W JAWORZNIE I ŚWIDNICY

Wpisane na listę w 2001 r. są przykładem polityki Habsburgów, którzy poszukiwali równowagi w stosunkach ludności katolickiej i protestanckiej żyjącej na Śląsku. Wpisane zostały na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 2001 roku.

Kościóły te są przykładem oddziaływania świata realnej polityki nie tylko na umiejscowienie, ale także założenia konstrukcyjne. Budowanie bowiem Kościołów Pokoju wymagało od architektów zastosowania pionierskich rozwiązań konstrukcyjnych. Pomimo powszechnego sceptycyzmu co do trwałości i solidności wzniesionych obiektów, przetrwały one do dnia dzisiejszego. Kościoły Pokoju w Jaworze (według projektu A. Saebischa) i Świdnicy są największymi w Europie budowlami o konstrukcji szkieletowo-reglowej. Wzniesione zostały w połowie XVII wieku, po zakończeniu Wojny Trzydziestoletniej, która spustoszyła wielkie obszary Europy. Podpisując traktat pokojowy w Westfalii w 1648 roku monarcha austriacki zezwolił protestantom z Dolnego Śląska wznieść trzy „kościóły pokoju”. Miały upamiętnić zakończenie wyniszczającej wojny i koniec konfliktu religijnego. Miały być zbudowane przy użyciu pospolitych materiałów, a usytuowane w odległości zasięgu kuli armatniej od murów miasta.

11. DREWNIANE KOŚCIOŁY POŁUDNIOWEJ MAŁOPOLSKI - BINAROWA BLIZNE, DĘBNO, HACZÓW, LIPNICA, SEKOWA WPISANE NA LISTĘ W 2003 R.

W katalogu UNESCO szczególne miejsce zajmuje kilkadziesiąt średniowiecznych drewnianych kościołów w Małopolsce, które wchodzą w skład tzw. Szlaku Architektury Drewnianej. Jest rzeczą zrozumiałą, że nieliczne z nich zachowały w rozmaitych proporcjach oryginalną substancję. Mimo tych zastrzeżeń, są zjawiskiem unikatowym w skali świata. W 2003 roku wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa 6 najwartościowszych obiektów małopolskiej architektury sakralnej. Są to przykłady klasycznej konstrukcji zrębowej. W argumentacji wskazywano, że zachowane kościoły są świadectwem obecności architektonicznego stylu należącego swą istotą do wymogów liturgii kościoła rzymsko-katolickiego. Leżą w pasie, w którym mieszały się wpływy Wschodu i Zachodu.

12. PARK MUŻAKOWSKI

Wpisany na listę w 2004 r. leży nad Nysą Łużycką, po obu stronach granicy Polski i Niemiec. Polska jego część znajduje się na terenie województwa lubuskiego, w powiecie żarskim, na terenie gminy Trzebiel, w mieście Łęknicy. Obiekt ten sklasyfikowano jako dobro kulturowe (transgraniczny krajobraz

kulturowy). Obejmuje on 348 ha. Częściowo w Polsce, częściowo w Niemczech. Terytoria te połączone są mostem na Nysie Łużyckiej. Doceniając wartości krajobrazową i przyrodniczą obszar ten otoczono pasem buforowym. Park ten wpisano na listę UNESCO w 2004 roku. Jest przykładem architektury ogrodowej. Założenie urbanistyczne zaprojektowano w połowie XIX w. Jest do dzisiaj klasycznym przykładem krajobrazu kulturowego Europy oraz sztuki ogrodniczej. Wobec zjawisk toczącej się wówczas industrializacji Park Mużakowski jest przykładem nowych założeń kompozycyjnych w zakresie kształtowania krajobrazu przestrzeni miejskich, a także punktem zwrotnym w rozwoju architektury krajobrazu jako odrębnej dyscypliny.

13. HALA STULECIA WE WROCŁAWIU WPISANA NA LISTĘ W 2006 R.

Jest to cylindryczny gmach o średnicy 65 metrów i wysokości 45 metrów. Znajduje się w centralnej części wrocławskich Terenów Wystawowych, zlokalizowanych w północno-wschodniej części miasta Wpisu na **Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO** dokonano w 2006 roku. Wnioskodawcy argumentowali, że hala jest przykładem innowacyjnej architektury z początku XX w. zwłaszcza jeśli chodzi o zastosowanie konstrukcji żelbetonowych. Pozwoliło to stworzyć przestrzeń wielofunkcyjną, jako przykład podobnych konceptualizacji na przyszłość.

W 13 zaprezentowanych schematycznie obiektach mamy do czynienia z wielką różnorodnością. W sposób widoczny aspekt historycznej wartości miesza się z polityką. Wyłanianie tych miejsc jest skutkiem dość dalece skostniałych przekonań, które nakazywały koncentrować się na zabytkach architektonicznych.

Powołanie Ligi Polskich Miast i Miejsc UNESCO w Toruniu jest trafnym działaniem. Niemalże dowiadujemy się ze strony WWW liga-unesco.pl. Pewnym kierunkiem dalszych działań powinna być struktura multimedialna, którą odnalazłem dla zabytków wprowadzonych na Listę UNESCO w Wielkiej Brytanii.

- http://www.unesco.org.uk/UK_World_Heritage.htm - gdzie odnalazłem wszystkie zabytki chronione przez Unesco w Wielkiej Brytanii
- http://www.unesco.org.uk/UserFiles/File/Stonehenge%20position%20paper_1.pdf – pod tym adresem znajduje się przykładowy artykuł na temat Stonehenge oraz wniosek o wprowadzenie dodatkowej ochrony prawnej tego miejsca.

- <http://www.english-heritage.org.uk/> - to znakomity przegląd dziedzictwa narodowego Wielkiej Brytanii
- <http://www.ukworldheritage.org.uk/index.htm> - gdzie odnalazłem wiele danych na temat zabytków chronionych przez UNESCO. Jest tu mapka, zasady finansowania, podstawy programu ochrony zabytków itd. Na pierwszej stronie, wybierając jeden z zabytków zostaniemy automatycznie przekierowani na indywidualną stronę tegoż zabytku. Są tam komentarze w językach obcych, co na stronach anglojęzycznych wydało mi się zaskakujące.
- <http://blog.icomos-uk.org/world-heritage/> - rozwijanie tej strony również sprawia wielką przyjemność i znakomicie orientuje internautów w world heritage.

Nabrać można pewności, że nowoczesnej turystyki kulturowej bez takich instrumentów propagować dzisiaj już nie można. Zwykle zachodzi też potrzeba harmonijnej i ścisłej współpracy historyków sztuki, z informatykami. Oba fache służą bowiem nowoczesnej humanistyce. Pewne nowe pola otwiera Konwencja o Ochronie Podwodnego Dziedzictwa Kulturalnego, która weszła w życie 2 stycznia 2009 roku, dokładnie trzy miesiące po ratyfikowaniu jej przez dwudziesty z kolei kraj członkowski UNESCO. Konwencja przyjęta na 31 Sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2001 roku ma na celu skuteczniejszą niż dotychczas ochronę podwodnego dziedzictwa, przede wszystkim wraków statków i pozostałości historycznych budowli przed postępującą grabieżą i zniszczeniem. Czterema podstawowymi założeniami Konwencji są: wymóg ochrony podwodnego dziedzictwa kultury, obowiązek jego zachowania w stanie i miejscu, w którym się aktualnie znajduje, zakaz wykorzystywania do celów komercyjnych oraz współpraca państw w zakresie ochrony tej cennej spuścizny, jak również kształtowania społecznej świadomości wartości zatopionych dóbr kultury. Konwencja nie odnosi się do kwestii własności tych dóbr, nie zajmuje się ich przynależnością terytorialną. Aneks do Konwencji ustala natomiast reguły postępowania z obiektami dziedzictwa podwodnego; są to reguły uniwersalne, respektowane przez archeologów na całym świecie.

Podwodne dziedzictwo kultury jest niezmiernie bogate i zróżnicowane. Szacuje się, że na dnach oceanów spoczywa około 3 milionów wraków statków. Zlokalizowano tam ponadto wiele cennych obiektów historycznych, m.in. ruiny latarni morskiej z Aleksandrii i pałacu Kleopatry, fragmenty starożytnej Kartaginy oraz miasta Port Royal - dawnej stolicy Jamajki, zatopionej podczas trzęsienia ziemi w 1692 roku.

Konwencję podpisały dotychczas: Barbados, Bułgaria, Chorwacja, Czarnogóra, Ekwador, Hiszpania, Kambodża, Kuba, Liban, Libia, Litwa, Meksyk, Nigeria, Panama, Paragwaj, Portugalia, Rumunia, Saint Lucia, Słowenia, i Ukraina”. [z oficjalnej strony: www.unesco.pl]

Ochrona prawna podwodnego dziedzictwa kulturowego pociąga za sobą potrzebę rozważnego organizowania podwodnej archeologii i turystyki. Jedno i drugie przedsięwzięcie jest drogie. Badania archeologiczne pod wodą należą do dziedziny uprawianej przez niewiele uniwersyteckich ekspedycji. Przynoszą zwykle zaskakujące efekty, gdyż wydobyte artefakty ilustrują nie tylko sztukę żeglowania, lecz w sposób zaskakujący obrazują wielorakie aspekty życia marynarzy i szerzej mieszkańców świata starożytnego, średniowiecznego i nowożytnego. Można powiedzieć, że rozległa diachronia nie zmniejsza atrakcyjności eksploracji od starożytnej amfory napelnionej zepsutym winem do skarbów sensu stricto. W pojęciach archeologów waga odkrycia polega na badaniu zabytków *in situ*. Aspekt ten podnosi wartość i atrakcyjność przedsięwzięć turystycznych. Jest to zapewne turystyka droga i dlatego trudno liczyć na jej masowy charakter. Pewne jednak projekty są wdrażane. [The Alexandria underwater museum project] Podwodna spuścizna kulturowa jest niezwykle fascynująca. Łączy w sobie niezwykłość przyrodniczą z mistyką odkrywania przedmiotów w ich obszernym historycznym kontekście. Pociąga również ze względu na ludzki dramat, który zwykle towarzyszył zatonięciu jednostek pływających. Jest przez to spektaklem odwiedzania świata, który zakonserwował swój byt w jednym (ostatnim) momencie. Łączenie ekspozycji podwodnej i „konwencjonalnej” wydaje się nieuniknione.

Trudności łączenia obu ekspozycji mogą być zachętą do ich wirtualizacji. Projekty takie realizowane są już na świecie [Vasa; Mary Rose Wreck; itd.]. W Polsce nie jesteśmy pozbawieni obiektów, które podlegać powinny podwodnym eksploracjom archeologicznym. O ile mi wiadomo, nikt nie planuje wszak podwodnej ekspozycji. Zaznaczyć przy tym trzeba, że w grę wchodzi atrakcyjne wraki na Morzu Bałtyckim, ale także zatopione łodzie oraz mosty i palisady na jeziorach oraz rzekach. Trzeba się liczyć z tym, że odnalezione artefakty wylądują ostatecznie w konwencjonalnych gablotach. Najbardziej atrakcyjne obiekty na Morzu Bałtyckim stają się raczej przedmiotem zainteresowania rabusiów, niż kwalifikowanej turystyki podwodnej o skromnych oczywiście rozmiarach.

NOWE FORMY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Jako człowiek starszej daty gotowy byłbym powściągliwie podchodzić do internetowej przygody, w której można ponoć realizować nawet aspekty afektywnego życia człowieka. Choć więc śmiało podtrzymuję podgląd, że nic ponad prawdziwą turystykę, z oczywistymi trudnościami i przyjemnościami przemieszczania się w przestrzeni, to jednak przypomnieć muszę tutaj artykuł, który zrobił na mnie duże wrażenie, gdyż przedstawiał ideę, która ziściła się i może [musi] być punktem odniesienia w planowaniu peregrynacji. Jest też jakimś przykładem zachęcającym do projektowania tras „nadzorowanych” przez GPS. Chodzi mi tutaj o „Europeana”. [Izabela Bogus, *Skarby europejskiej kultury w Internecie*, Dziennik, wtorek 28 października 2008 10:24] Autorka napisała tam: „Szykuje się gratka dla bibliofilów i humanistów. Już w przyszłym miesiącu rusza kopia zapasowa europejskiego dziedzictwa - Europejska Biblioteka Cyfrowa „Europeana”. Wielki internetowy projekt Unii Europejskiej pod hasłem „Connecting Cultural Heritage” (Łącząc kulturowe dziedzictwo) oficjalnie zacznie funkcjonować 20 listopada. Na stronie europeana.eu będzie udostępniona pierwsza partia materiałów z bibliotek narodowych, muzeów i innych zbiorów krajów Dwudziestki Siódemki. Na dobry początek znajdziemy tam 2 mln tematycznych plików – zeskanowanych książek, obrazów, fotografii, gazet, cennych i niedostępnianych manuskryptów, archiwalnych nagrań audio i wideo. [...]”Europeana”, która w 2010 r. będzie miała już 6 mln dokumentów, może okazać się nieocenioną pomocą dla m.in. filologów, historyków, kartografów czy miłośników sztuki, których nie stać na podróże. W sieci znajdą oni m.in. Biblię Gutenberga z British Library, manuskrypt „Kwiatów zła” Charles’a Baudelaire’a, obrazy Rembrandta i Vermeera z Rijksmuseum w Amsterdamie i wiele innych arcydzieł. [...] Archiwum ma być cały czas uaktualniane, a w przyszłości do jego zasobów mają trafić także skarby krajów europejskich spoza Unii. [...] Użytkownicy obejrzą też sporo materiałów pochodzących z polskiej Biblioteki Narodowej. „Będzie m.in. archiwum tematyczne o Chopinie, w którym umieścimy kilkaset nagrań jego utworów. Co poza tym? Dużo rzadkich materiałów historycznych. Udostępnimy sporo dokumentów z okresu II wojny światowej, w tym rzadkie publikacje podziemne i wydawane przez rząd na uchodźstwie. A ponadto varsawiana z XIX wieku, piosenki, obrazy, wiersze z okresu powstania styczniowego itp.”

Wobec poruszonych zagadnień powstaje pytanie, czy w programach szkolnych można by zrećcznie połączyć w postać turystyki kulturowej literaturę, muzykę, obyczaje itp., traktując architekturę i urbanistyczny kontekst jak

adekwatną scenografię. Nie demonizując świata martwych kamieni i co gorsza milczących muzealnych gablot, które traktowane są przez współczesnych turystów jak ołtarzyki z zaprzęsłej epoki.

Minimalną tylko iskrę nadziei na to odnalazłem w wypowiedzi Minister Edukacji Rządu RP, Katarzyny Hall w rozmowie z dziennikarką Dziennika Renatą Kim [niedziela 4 stycznia 2009, *Kanon przypomniał o dziedzictwie*] K. Hall przypomniała w rozmowie dość powszechnie akceptowaną prawdę: „Szkoła ma wyrobić w młodym człowieku pewne umiejętności i postawy. A nauczyciel powinien kształtować w swoich uczniach zamiłowanie do czytania i wychowywać ich na świadomych uczestników i odbiorców kultury, być ich przewodnikiem po świecie kultury.” Chodziło co prawda o kanon lektur, ale w tej dyrektywie mieści się znacznie szersze spektrum zagadnień zawartych w słowach „dziedzictwo narodowe”. Zapewne tak jak gorący jest spór o to, co polski uczeń powinien przeczytać, tak samo gorąca powinna być narada w sprawie, co powinien zobaczyć, aby uzyskać legitymację [maturę] wpuszczającą do świata ludzi wykształconych. Oczywiście problem nie tylko w tym, co powinien zobaczyć, ale jak głęboko powinien oglądane rzeczy zrozumieć, zapamiętać, umieć o nich opowiadać, objaśniać i łączyć z innymi dyscyplinami sztuki. To dość oczywiste zadanie ginie w ogniu argumentów dotyczących potrzeby czytania Mickiewicza lub Sienkiewicza. Trzeba jednak wiedzieć, gdzie ich czytać. Rozumiem przez to nie tylko problem, czy czytać przy stole, czy w plenerze, lecz w jakiej przestrzeni kulturowej czytać – szlacheckiego dworu? Pól malowanych pszenicą? Twierdz w stepach Ukrainy? Murów Częstochowy?

Na koniec powracam w myślach do Pausaniasza, który zachęcał do odwiedzania miejsc, w których coś się działo. Przewodnikiem, który nawiązuje do tej konwencji jest poręczna książka pt. „Wielkie fiesty Europy”. Autorzy, K. Sawala, W. Krawczyk, J. Bednarski z wykrzyknikiem dali wskazówkę, że jest to „Przewodnik etnoturystyczny po słynnych tradycyjnych świętach w Europie”. Chodzi o rozmaite miejsca i rozmaite święta. Pobożne procesje, barwne pochody bitwy (np. pod Grunwaldem) i nieco dzikie tomatina w Walencji. Wszystkie one przynoszą mniej lub bardziej zakorzeniony smak kulturowej tradycji.

Prof. dr hab. Kazimierz Ilski
Instytut Historii UAM w Poznaniu
e-mail: ilskikaz@amu.edu.pl

PEREGRINATIONS OF AN EDUCATED EUROPEAN

SUMMARY

The legal protection of relics of the past is based on numerous regulations of different significance, ranging from international conventions to regional (European) or state regulations. The selection of relics to be under protection is made due to more and more formalized criteria. One may even make an assumption that creating of the catalogue of protected relics is (should be) the best recommendation to visit them. It was as early as in the ancient times when the beauty, uniqueness, architectural artistry, etc. of some sights provoked collecting them in the form of a catalogue. The Hellenistic era quite universally accepted the „seven wonders of the world“.

The problems discussed in the article suggest the question if school curricula, which aim at the „creation“ of the educated man, could skillfully combine literature, music, customs, etc. in the form of compulsory cultural tourism, treating architecture and urban context as adequate scenography – avoiding the demoniac world of dead stones and silent museum show-cases which are very often perceived as altars of some remote era by contemporary tourists.

BIBLIOGRAFIA

1. Karol Estreicher jr, *Straty kultury polskiej. Katalog strat kultury polskiej pod okupacją niemiecką 1939-1943*, Londyn 1944.
2. Karol Estreicher jr, *Cultural Losses of Poland. Index of Polish cultural losses during the German occupation 1939-1943*, London 1944.
3. Stanisław Edward Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław-Kraków 1958.
4. Wojciech Kowalski, *Restytucja dzieł sztuki. Studium z dziedziny prawa międzynarodowego*, Katowice 1993.
5. Jan Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, t. I-II, Kraków 2001.
6. Karol Estreicher jr, *Straty kultury polskiej pod okupacją niemiecką 1939-1944 wraz z oryginalnymi dokumentami grabieży (Cultural Losses of Poland during the German occupation 1939-1944 with original documents of the looting)*. Do druku przygotował i wstępem opatrzył: Zbigniew Witek, Kraków 2003.
7. Kamil Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007.
8. *Prawo muzeów*. Dedykowana pamięci prof. Jana Pruszyńskiego (1941-2008). Red. Józef Włodarski i Kamil Zeidler, Warszawa 2008.

*

Wybrana bibliografia do polskich obiektów wpisanych na listę UNESCO

Stare Miasto w Krakowie (K IV / 1978)

1. Bogusław Michalec *Kraków: przewodnik ilustrowany*. Bielsko-Biała: Pascal, 2004.
2. *Maciej Mieziań* Krakowskie Stare Miasto: ścieżkami władców, artystów i alchemików. *Kraków: Wydawnictwo Bezdroża, 2004.*
3. *Michał Rożek* Kraków: przewodnik historyczny. *Wrocław: Wydaw. Dolnośląskie, 1997.*

Zabytkowa Kopalnia Soli w Wieliczce (K IV / 1978)

1. *Wieliczka: solny skarb*. red. M. Broniowska, H. Szydłowski Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1984.
2. Danuta Dobrowolska *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880-1939: studium historyczno-socjologiczne załogi robotniczej*. Wrocław: Ossolineum, 1965.
3. Janusz Podlecki *Wieliczka / z tekstem Jadwigi Dudy; Kopalnia Soli „Wieliczka” - Trasa Turystyczna*. Kraków: „Karpaty” - Andrzej Łączyński, 2001.
4. Zbigniew Iwański *Legendy Wieliczki* Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.

Auschwitz-Birkenau. Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945) (K VI / 1979)

1. *Architektura zbrodni: budynek tzw. centralnej sauny w KL Auschwitz II-Birkenau*. red. Teresy Świebockiej. Oświęcim: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, 2001
2. *Księga Wielkopolan - więźniów KL Auschwitz-Birkenau* red. naczelny: Ryszard Łuczak Poznań: Towarzystwo Opieki nad Oświęcimiem. Oddział Wojewódzki, 1999
3. Jan Sehn *Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau): obóz koncentracyjny* Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Warszawa: Wydaw. Prawnicze, 1964
4. Karol Tendera *Polacy i Żydzi w KL Auschwitz 1940-1945: pamiętnik więźnia KL Auschwitz-Birkenau*. Kraków: Wydawnictwo Jagiellonia, 2008.

Puszcza Białowieska/Białowieższkaja Puszcza - obiekt transgraniczny polsko-białoruski (N III / 1979, 1992)

1. J. Karpiński *Puszcza Białowieska* Warszawa: Wiedza Powszechna, 1965.
2. Jan Walencik *Puszcza Białowieska* Wrocław: Wydaw. Dolnośląskie, 2001.
3. Edward Więcko *Puszcza Białowieska* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.

Stare Miasto w Warszawie (K II, IV / 1980)

1. *Stare Miasto w Warszawie: odbudowa*. red. P. Biegański et al.. Warszawa: Wydaw. Budownictwo i Architektura, 1956.
2. *Stare Miasto i Zamek Królewski w Warszawie / tekst Jan Zachwatowicz [et al.] ; fot. barwne Krzysztof Jabłoński*. Warszawa: „Arkady”, 1992.
3. *Miasto Warszawa. Cz. 1, Stare Miasto: tekst / pod red. Jerzego Z. Łozińskiego i Andrzeja Rottermunda* Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1993.
4. *Miasto Warszawa. Cz. 1, Stare Miasto: ilustracje* Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1993.

Stare Miasto w Zamościu (K IV / 1992)

1. Marek Jawor *Zamość: miasto światowego dziedzictwa UNESCO: przewodnik dla Ciebie*. Zamość: Atut, 2003
2. Jerzy Kowalczyk *Zamość: przewodnik*. Zamojskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Zamość 1995.
3. Wojciech Przegon *Zamość światowym dziedzictwem kultury* Kraków: Akapit, 1995.

Średniowieczny zespół miejski Torunia (K II, IV / 1997)

1. *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu* ; materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku) / red. nauk. Katarzyna Kluczwajd. Toruń: Dom Organizatora, 2005.
2. *Dzieje i skarby kościołów Torunia Podgórze*: materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Domu Muz w Toruniu (Toruń, 18 listopada 2006 roku) / red. nauk. Katarzyna Kluczwajd. Toruń 2007
3. *Toruń - perła gotyku* red. Judyta Węglowska Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, cop. 2007.
4. Bogusław Mansfeld *Toruń i okolice: przewodnik*. Warszawa: Sport i Turystyka, 1977.
5. Agnieszka i Robert Sypek *Zamki i obiekty warowne od Malborka do Torunia* Warszawa: „Almapress”, [2004].

Zamek krzyżacki w Malborku (K II, III, IV /1997)

1. Wiesław Jedliński *Malbork: dzieje miasta*. Malbork: Drukarnia W&P, 2000.
2. Mariusz Mierzwinski *Malbork: zamek Zakonu Krzyżackiego*. Bydgoszcz: „Excalibur”, 1995
3. Agnieszka i Robert Sypek *Zamki i obiekty warowne od Malborka do Torunia* Warszawa: „Almapress”, [2004].
4. *Zamek Malbork: historia, architektura, konserwacja* / tekst Maria Lubocka-Hoffmann ; zdjęcia Marek Żak. Elbląg: Służba Ochrony Zabytków; Bydgoszcz: Excalibur, 2002.

Kalwaria Zebrzydowska: manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy (K II, IV / 1999)

1. Hieronim Eug. Wyczawski *Kalwaria Zebrzydowska: historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek* . Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum, 1987.
2. *Sacrum w ogrodach: święte ogrody kalwaryjne i ich symbolika ; [materiały z konferencji, Kalwaria Zebrzydowska, 9-10 listopada 1995 r.]* Kraków: Politechnika, 1997.

Kościół Pokoju w Jaworze i Świdnicy (K III, IV, VI / 2001)

1. <http://www.liga-unesco.pl/index.php?go1=all&member=swidnica>
2. Janusz Czerwiński *Dolny Śląsk: przewodnik*. seria Przewodniki po Regionach. Warszawa: Sport i Turystyka MUZA SA, 1999
3. *Świdnica: przewodnik* [tekst Sobiesław Nowotny, Wiesław Rośkowicz ; fot. Kazimierz Jurewicz et al.]. Świdnica: Urząd Miejski, 1999.

Drewniane kościoły południowej Małopolski - Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa (K III, IV / 2003)

1. *Haczów, woj. podkarpackie: kościół drewniany*. tekst i red.: Jerzy Zub. Tarnobrzeg: Wydaw. „ABC”, 2000.

2. *Kościół drewniany Małopolski* = Wooden churches of Little Poland / red. i korekta Jadwiga Marcinek; przyg. Marian Kornecki...; Unesco, Konwencja o Ochronie Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego. Kraków 2000
3. Stanisław Kłos. *Małopolska Południowo-Wschodnia: przewodnik*. Seria: Przewodniki po Regionach Warszawa: Sport i Turystyka - Muza, 1998.

Park Mużakowski (K I, IV / 2004) - obiekt transgraniczny polsko-niemiecki.

1. *Park Mużakowski: rezerwat kulturowy w Łęknicy: informator krajoznawczy* / oprac. i wybór tekstów Józef Tarniowy; Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Oddział w Żarach. Żary; Łęknica: Dom Wydawniczy „Soravia”, 1999.
2. Beata Frydryczak, Helena Kardasz *Park Mużakowski: przestrzeń pamięci i pojednania = Muskauer Park: Erinnerungs- und Versöhnungsraum* Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, [ca 2006].
3. *Barbara Furmanik [et al.] Park Mużakowski i atrakcje geoturystyczne okolic Łęknicy = Muskauer Park und die geotouristischen Sehenswürdigkeiten in der Umgebung von Łęknica. Łęknica 2008.*

Hala Stulecia we Wrocławiu (K I, II, IV / 2006)

1. *Hala Stulecia i Tereny Wystawowe we Wrocławiu dzieło Maksy Berga*; [katalog wystawy, Muzeum Architektury we Wrocławiu, od 17 czerwca do 27 listopada 2005 roku] / Jerzy Ilkosz; fot. współczesne Stanisław Klimek. Wrocław: Muzeum Architektury, 2005.
2. Teresa Kulak *Wrocław: przewodnik historyczny*. Wrocław: Wydaw. Dolnośląskie, 1997

